

Muren om Israels hus

*Carsten Breengaards disputats*¹

af † Niels Skyum-Nielsen, 1. opponert ex officio

Det foreliggende arbejde er usædvanligt. Det ændrer ved nogle opfattelser af Danmark i 1100-årene, som er antaget af de fleste. Ændringerne gennemføres på en søndertrampende måde.

Dr. Breengard har kaldt de opfattelser, han løber storm imod, for Weibull-syntesen. Dermed sigter han til Lauritz Weibulls grundlæggende indsats, manifesteret i hans artikel fra 1928 i det nystiftede »Scandia«: Nekrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo, Grunddrag i Danmarks historia under det 12. århundradet. Lauritzes indsats blev fulgt op af en kreds af forskere: broderen Curt Weibull, eleven Sture Bolin, vennen Erik Arup, dennes åndsfælle Hal Koch og adskilligt flere, bl.a. Arups elev Aksel E. Christensen og enkelte andre i følge med denne. Det er i korthed den fra 1930 til 1970 førende falanks af middelalder-historikere, der må stå for skud. De segner alle som én, fordi de har forsvoret sig til grundsynet bag 1928-afhandlingen. De har tillige med forskellige variationer bekendt sig til Curt Weibulls forsøg på at udelukke Saxo som historisk beretning – undtagen når han selv eller hans broder gjorde det.²

Weibull-syntesen bestemmes af dr. Breengard omtrent således. I bunden ligger Arups syn på en oprindelig lighed i samfundet. Bønder og folk var mere eller mindre sammenglidende størrelser; de forstod at organisere sig, særlig på tinge, som ligemænd indbyrdes. Kongen brød ind som en tyrannisk tvangsmagt, men blev århundredet igennem holdt i skak af kirken. Dér fostredes de samfunds-opbyggende idéer, og derfra kom lederne, særligt ærkebisperne, som skabte den højere struktur i datidens samfund. Hal Koch så kongemagten som stærkere end Arup, men kunne ellers stort set tilslutte sig. Så vigtigt var det politiske grundsyn for ham, at han opgav at forklare og forsvare Eskil som datidens katolske kirkeleder i Danmark med de forskelle eller urimeligheder, det måtte medføre i forhold til Kochs egen tid, fremfor alt i synet på helgendyrkelsen. Med særstandpunkter og forbehold gjaldt denne tilslutning de nævnte forskere i falanksen og flere med dem.

Den nævnte syntese sammenstiller verdslig frihed og lighed (demokrati) med en kirkelig frihedsbevægelse (gregorianisme). Det er de lyse

magter. Modsat dem står den anti-demokratiske kongemagt med en anti-gregoriansk nedkæmpelse af kirken som et af sine mål. Det er denne dystre magt, der åbenlyst og skjult udkæmper sine slag – for *regnum* (kongedømme) og mod *sacerdotium* (præsteskab). Disse magter er klart konfronteret med hinanden. Et samarbejde kendes ikke – og et samvirke først fra 1170, da ærkebiskop Eskil med rystende hånd må gå på akkord og tinge med voldsmagten i skikkelse af kong Valdemar den Første.

Dr. Breengaards afhandling ompænder tiden 1050-1170 og går indledningsvis til attack på Lauritz Weibulls afhandling fra 1928. Efter at denne barriere er knust, er vejen åben for en ny og frisk fremstilling af dansk kirkehistorie og almen historie i det nævnte åremål. Den går først frem til 1075 (i afsnit II, kaldet forspil eller »Præludium«); den iler videre med hovedafsnittet om tiden 1076-1134 (i afsnit III, om vanhelligelse og krigen, betegnet »Fra sacrilegium til kongefejde«). Endelig rundes der af med årene 1134-1170 (i afsnit IV kaldet »Fra kongefejde til helgenfred«). Den bærende tanke er denne: kirken og dens mænd var som udkants-gruppe i samfundet udsat for storbøndernes og høvdingenes overgreb og vold. Kun kongemagten havde kraft til at værne dem og kirken. Den var »muren om Israels hus«. Den murede ikke af en fager lysengel – i skikkelse af den stærkt tilskårne og moderniserede ærkebiskop Eskil, hvad der er en ledende tanke for Lauritz Weibull og Hal Koch.

Målet for Lauritz Weibulls arbejde fra 1928 var at forstå mindebøgerne fra Lund, *Necrologium Lundense* og *Liber daticus vetustior* til bunds. Han samlede sin interesse om dødenotitserne for medlemmerne af kongehuset. Han mente, at *Necrologium Lundense* med sin »mindeliste over brødre« (*Memoriale fratrum*) kun havde gyldighed indtil anlægget af *Liber daticus* i 1145. Notitserne overførtes i reglen fra den ældre til denne nye bog. Afvigelser havde derfor krav på særlig opmærksomhed. Sven Estridsen og hans sønner Knud 4. den Hellige, og Erik 1. Ejegod samt Knud Lavard overførtes ikke, hævder Lauritz. Helgenen Knud Konge indførtes først i *Liber daticus* efter 1170 – snarest efter at Eskil var veget pladsen som dansk ærkebiskop, altså efter 1177. Den anden helgen, Knud Hertug, fik først plads i bogen i begyndelsen af det 13. århundrede. Bag denne kamp mod to helgener, som er officielt indskrevet i den katolske kirkes helgenliste (kanoniseret) af gregoriansk sindede paver, står ikke en fanatisk lutheraner, men en religiøst indifferent svensk professor. Han skyder den gregoriansk sindede og pavetro ærkebiskop Eskil frem foran sig. Men derved krænker denne Eskil bønnen i *Necrologium Lundense* fra ca. 1123: »gid alle

Guds helgener må gå i forbøn for os syndere hos Gud Vor Herre, så at vi kan fortjene med dem at arve det evige liv«. ³ Mod denne lodrette anakronisme har Alfred Otto og jeg allerede for ti år siden skrevet og protesteret. ⁴

Det er derfor til en vis grad åbne døre, som forf. slår ind. Han gør det imidlertid tungt og grundigt og på basis af en omhyggelig palæografisk undersøgelse. Det sker tillige med knubs og spark og med brug af den nihalede kat over for forskere, der afviger blot en anelse af en my fra hans egne synsmåder.

Lauritz Weibull har formuleret det sådan, at »Eskil stod som muren kring Israels hus« (s. 26). Hans påståede udelukkelse af den officielle helgen Knud Konge knytter sig til en tolkning af de notitser, som er anført i Liber daticus under Knuds dødsdag den 10. juli (planche xx-xxi). I forbindelse hermed bestemmer dr. Breengaard de to mindebøger fra Lund i henhold til deres genrer. Necrologium Lundense med sit memoriale fratrum er en ren dødebog, netop et necrologium. Liber daticus er en sammensat martyrbog, et martyrologium, og en dødebog; men martyrbogen er det tilgrundliggende. Det ville derfor være en fejl mod genren ikke at indskrive en martyr som Knud Konge i martyrbogens tekstdele. Det er da også sket, omend med mindre skrift. Som forlæg for notitserne til den 10. juli har man i Lund sandsynligvis haft et udenlandsk forlæg uden den nye martyr Knud Konge. Da pladsen var tilmålt for alle årets dage, måtte skriften om den nytilkomne naturnødvendigt blive formindsket. Men hvornår indførtes notitsen om Knud Konge? Det er umuligt at sige med sikkerhed, d.v.s. at Lauritz Weibulls hævde af, at der ikke er indført en tekst om Knud ved anlægget af Liber daticus i 1145 ikke kan underbygges (s. 33). Ydermere er det bombesikkert, at Knud ikke er slettet i Necrologium Lundense (som påvist af Alfred Otto, se planche ix). Påstanden om at Eskil, der tiltrådte i 1138, udelukkede landets første helgen fra at blive ihukommet i den kirke, helgenen havde grundlagt og beriget, bølger bort i den blå luft.

Erik 1. mindes sammen med Knud. Og Lauritz Weibull har ved sit indgreb mod gudstjeneste-ordningen i Lunde domkirke under 10. juli skaffet sig af med to »sorte« konger. I Necrologium Lundense stod og står Eriks minde hædret ved, at han skaffede sit ærkesæde palliet. Uden pallium kan ingen udøve det ærkebiskoppelige embede. Hvilken glans faldt der ikke gennem Eriks indsats over alle indehavere af ærkestolen! – Under dagen for slaget ved Hammer den 4. juni 1134 (tidligere efter yngre kilder kaldt slaget ved Fodevig) er prins Magnus Nielsen indført med en anden hånd end den anlæggende nekrologie-hånd

(planche xvii). Det samme forhold var en hovedstøtte for Lauritz Weibulls tanke om, at hånden ikke kunne have arbejdet i 1145 – at den havde skubbet helgenen Knud Konge ud, og at Eskil var manden bagved. Nu slutter han intet lignende ved Magnus Nielsen. Han skal bankes ren, så at han kan indgå i Lauritzes »hvide flok«.

Under den 18. september optræder »den sorte« Erik 2. Emune. Lauritz Weibulls antagelse ad, at vurderingen i *Liber daticus* ændredes til det voldsomt negative er gal. Notitserne skulle give retningslinjer for kirkens messetjeneste. Deres indhold måtte derfor principielt være positivt. Ændringerne i notitsen kan umuligt være sket i Eskils tid, da hirdmandens drab endnu stod at læse i *Liber daticus* omkring 1270, da den yngre *Liber daticus Lundensis recentior* blev anlagt (s. 40). Det er en fin iagttagelse, at kongens navn i *Liber daticus* begynder med et stort, forsiret *E*. Dr. Breengaard antager, at kongen derved skulle sidestilles med martyrer. Hans tanke løber videre i retning af, at Erik 2. skulle paralleliseres med martyrkongen Knud (s. 43).

Notitsen om den 7. januar med drabet på Knud Lavard, som står i *Necrologium Lundense* (planche iii), mangler i *Liber daticus*. Det skyldes ganske sikkert, at de to bøger brugtes side om side i en lang årrække. Det mener Alfred Otto, og forf. slutter sig hertil, dog uden at nævne sin forgænger. Der indførtes notitser i *Necrologium Lundense* endnu i 1160'erne. Dr. Breengaard skal derimod have ros for her og andetsteds at have brugt fluorescerende lys og således bragt sig på højde med moderne teknik. Derimod har han ikke ved sine adskillelser mellem de forskellige skriverhænder benyttet moderne palæografisk metode ved nøjagtigt at angive hvilke bogstaver og forkortelses-tegn, han støtter sig på.⁵ Konkluderende siger dr. Breengaard, at Lauritzes tolkninger indebærer så mange inkonsekvenser og fejl, at de kun kan skyldes ønsket om at nå et forudbestemt mål – nemlig opdelingen af de ledende skikkelser i Danmark i bukke og får. Men tidens politiske storme afspejler sig dårligt nok i de to mindebøger fra Lund, og da slet ikke, som Lauritz mener, i et for og imod.

Hvor beundringsværdig Lauritz end er, må han i den nye bog tåle at blive knuffet med. Hans bord bliver væltet og hans stol omstødt, som var han en simpel duekræmmer. Det skulle egentlig de mange genier sysle lidt med, som for tiden arbejder med historiografi: hvordan kan det gå til at ravgale synspunkter vinder bred tilslutning. Alfred Otto og andre har været i gang med kritik. Den har teknisk set rettet sig mod Lauritzes ubegrundede udmønstring af *Necrologium Lundense* efter anlægget af *Liber daticus* i 1145. Historisk set har den slået ned på opmalingen af den danske ærkebiskop som helgenhader par excellen-

ce. Men dr. Breengaard er den første, som er gået i bredden og dybden. Han har i metodisk henseende let spil. Lauritzes synspunkter er som andre tolkninger og konklusioner kun begrundelses-påstande. De har ikke gyldighed, medmindre de kan begrundes. Ved kildernes synspunkter drejer det sig derimod om omstødelses-påstande. Saxos fortælling om Eskils oprør mod Erik 2. har gyldighed, indtil hans påstand kan omstødes. Det har jeg søgt at gøre under henvisning til Saxos tendens imod ærkebisp Eskil.⁶ Det er fulgt af dr. Breengaard.

Med Roskildekrøniken er dr. Breengaard nået frem til en af de mest diskuterende kilder i vor historie. Den tåler i denne henseende sammenligning Med Øm klostres krønike, der hvæser af chikane, og med Yngre Sjællandske Krønike, der hyler efter verdens undergang. – Det er hævdet af Lauritz, at de indbyrdes kæmpende idéer, som anes i glimt i dødebøgerne fra Lund, folder sig fuldt ud i Roskildekrøniken og Saxo. Dr. Breengaard sætter spørgsmålstejn herved. Han nævner Erik 2. Emune, som efter hans egen korrekte tolkning har fået en rosende omtale i Liber daticus (s. 39-44), men en nedgørende i krøniken. Lauritzes tanke om, at Eskil står bag krøniken, må opgives (s. 51). Den er ligeså vrang som påstanden for to generationer siden om, at det var Absalon. Det fremførtes i den tid, da Absalon var på mode.

I den kritiserede syntese optræder de hvide helte, og så de andre. Skurkene vil have kongemagten voldeligt styrket på folkets og kirkens bekostning. De hvide kæler for folkets og kirkens frihed og vil have kongemagten bundet. Sven 2. Estridsen påstås at havne i den sorte klynge, fordi krøniken fortier hans kirkelige indsats. Denne slutning fra tavshed (*e silentio*) kritiseres med føje af dr. Breengaard. – Skurk bliver naturligvis også Knud 4. den Hellige, ja en tyrann. Lauritz tolker krøniken ud fra Saxo, der fortæller, at endog nogle af hans samtidige betvivler Knuds værdighed som helgen. Dr. Breengaard regner det for »et objektivt faktum«, at Knud ville bryde med væsentlige elementer i det gammeldanske samfund. Weibulls syntese fortolker ikke, men overfører og indlægger fremmede problemstillinger i de danske tekster (s. 56). Det er i korthed sådan, at de i 19. århundrede tiljubede konger bliver kastet i gruset. Modsat fremhæver Weibull-tilhængerne de vege og svage konger som Oluf og Niels. Men dr. Breengaard viser, at Roskildekrønikens vurderinger er uden den faste linje, som tilslutning til partier eller ideologier ville kræve (s. 60). Han tager i stedet bisperne frem. Han når frem til, at krøniken arbejder med interesser i to lag. Det er den sjællandske gejstligheds sociale kår, der ligger ham på sinde. Roskilde-gejstlighedens sociale og materielle kår står i brændpunktet. Lauritz har den opfattelse, at bispeidealet peger frem mod

hans egen helt, ærkebiskop Eskil. »En sådan idealiserende, personcentreret tolkning er uholdbar« (s. 63).

Dr. Breengaard vender tilbage til kongerne og afviser punkt for punkt den traditionelle opfattelse. – Trængselstiden har rejst sig gennem de sidste 50 år, fra mordet på Knud i 1086, viser krøniken. Det vigtigste anliggende for krøniken er en fordømmelse af hævnfejden, »en af de solideste retlige institutioner i det gammeldanske samfund« (s. 70). Både folk og gejstlighed bliver ofre for denne fejde, når hævnen river kongemagten med sig. Kongens magt bliver det sociale værn for gejstlighed og menighed (s. 70). Dr. Breengaard mener afslutningsvis, at krøniken skriger en protest ud mod den kristne menigheds kår i Danmark. Den er et nødråb fra en stærkt udsat gruppe.

Det fine ved denne tolkning er, at den både forklarer krønikens sorg over drabet på Knud Lavard – og dens sorg over hans drabsmands fald i Hammerslaget i 1134. Men, der bliver »ensidigheder« nok tilbage for nu at citere Johannes Steenstrups berømte ord om Roskildekrøniken (»en galdesyg særlings ensidigheder«). Hvorfor omtaler krøniken ikke indførelsen af tiende? Når den nu skal lægge så megen vægt på den roskildensiske og sjællandske gejstligheds materielle kår? Her er milepælen, hvor vejene skilles. Tiende er det allervigtigste grundlag for kirke og gejstlighed igennem hele middelalderen. Det kan forf. ikke klare eller forklare.

Knud 4. den Hellige agiterede for indførelsen af tiende, som *Passio* beretter. Hvorfor har krøniken ikke det med? Det har den måske også, men på en kirkefjendsk måde. Den taler om »en ny og uhørt lov« om en tvangsskat. Den skulle pålignes alle betalingsdygtige sjællændere. De kaldte den hånligt for »næsegæld«. Er det den bedste gave til kirke og gejstlighed tegnet i et vrængbillede? Hvis ikke, hvad er det så for en skat, som bragte Knud i døden?

Den oh så socialt tænkende anonyme forfatter af krøniken synes slet ikke selv at have haft brug for tiende. Den indførtes netop i hans tid, da den upopulæreste del, bispetienden, er udtrykkeligt dokumenteret i et brev af 1135. Da anonymen hegler konger og flere bisper igennem, er ligeglad med det enormt vigtige grundlag for gejstlighedens materielle kår (s. 68) og fråder af misundelse mod Lund (hvis ophøjelse til ærkesæde forties), har jeg ment, at han »synes at være partigænger for en sjællandsk høvdingeslægt«. At høvdingene stod fjendsk over for tiende til kirken må antages som en selvfølge. Det ser vi af de skånske rejsninger mod bispetienden i 1180'erne og af »folkets« trussel om at stene bispem af Ribe for samme sags skyld tyve år senere. Med sin totale ligegyldighed over for (eller direkte fjendskab) mod tienden repræsen-

terer anonymen en skattenægter-holdning, der var typisk for storbønder og høvdinge.

Og hvem har indsat ham i hans gejstlige embede eller undladt at drive ham ud derfra? Forf. synes at opfatte ham som kannik i Roskilde. I så fald må samfundets vilkår dengang holdes i erindring. I 1136 sluttedes/fornyedes broderskabet mellem tre gejstlige stiftelser i Lund og Dalby. Den, der vælger et strengere liv eller forfremmes, skal nyde broderskabets åndelige goder. Ligeledes den, som *nimia paupertas. aut ira principum ut assolet loco cedere compulerit*⁷ (»alt for stor fattigdom eller stormænds vrede, som det gerne sker, tvinger bort fra pladsen«). Her er høvdingenes luner eller vredladne stormænd angivet som det, der normalt driver kannikerne i Lund bort fra deres præbender. Dette til eftertanke vedrørende den manglende ligevægt hos forfatteren til Roskildekroniken. Men tekststedet, som ikke synes benyttet af forf., passer fortræffeligt ind i hans syn på Danmark, hvor gejstligheden må søge beskyttelse hos kongemagten imod de lokale stormægtigheder rundt om i landet.

I sit næste kapitel om »augustinsk kristendom« har forf. en forgænger i Jette Dissing. Hendes fortrinlige afhandling om: »Augustinsk« terminologi i danske kilder til den begyndende højmiddelalder nævnes kun i litteraturlisten, ikke i tekst eller noter. Hun gennemprøver de mange kilder en for en og finder, at alene Odense-litteraturen er præget af augustinismer. Det fører hun tilbage til forfatternes nationale oprindelse i England.⁸

Så udbredt som Lauritz Weibulls tanker om to-parti-systemet har været, er det nyttigt atter en gang med dr. Breengaard at læse en velargumenteret afvisning. S. 78 skriver han lidt bidsk: »Først antages samtlige kilder at være bestemt af en ideologisk konfrontation. Og derefter overtages den formodede ideologis egen forklaring på de historiske fænomener af historikeren som historisk tolkning. Det siger sig selv, at en sådan metode er fundamentalt ufrugtbar, fordi den ikke kan komme fri af den rene reproduktion«. Når Hal Koch driver idéen (gregorianismen) til sin spids, er det »en klar idealistisk historieopfattelse«. Metode, forudsætninger og begrebsbestemmelse er af en sådan karakter, at undersøgelsen kommer til at forløbe inden for et lukket system (s. 79).

Nu følger den historiske udvikling i kronologisk rækkefølge og først tiden 1050-75. Dr. Breengaard optræder som »profanhistoriker« med en særlig interesse for kirkens anliggender. Det er dygtigt gjort og indeholder udmærkede magtpolitiske ræsonnementer (s. 89-93), omend fejlslag forekommer.⁹ Biskop Ricwal i Lund reduceres i betydelig

grad og ses ikke med moderne historikeres himmelvendte øjne (s. 103). Afslutningsvis roses Ole Fenger for hans vigtige studier over fejdens forudsætninger i det gammeldanske samfund. Som sædvanlig viser forf. sig som en Risiflengius, der ikke kan rose uden samtidig at kritisere og prygle løs på den, han har lært noget af. – Gregor 7. indså, hedder det spotsk, betydelig hurtigere end moderne historikere, at ideologier ikke kan overføres uændret uden hensyntagen til sociale forhold (s. 107).

Det mest spændende afsnit følger derefter »Fra sacrilegium til kongefælde«. I forhold til det oprindelige manuskript har dr. Breengaard i vid udstrækning flyttet latinske citater væk fra teksten og ned i noterne. Det har han gjort vel i, da det utvivlsomt vil sikre ham en større læserkreds end ellers. Det latinske *sacrilegium* er dog bibeholdt. Det er som ukendt låneord uden den gru, som »vanhelligste« eller »helligbrøde« lader ane, når det urørligste tabu bliver brudt, idet en kirke overfaldes af bønder med knipler, sværd, spyd og sten. De myrder kongen, skamferer liget og hugger hirden i småstykker. – Dette har Weibull-syntesens folk søgt at snakke sig udenom på deres »skizofrene« måde (s. 128). Dr. Breengaard kalder derimod de voldsomme begivenheder »et dobbelt martyrium – kirkens og kongens« (s. 140), en flot og træffende sammenfatning.

I den forbindelse undersøger forf. Knud 4. den Helliges gavebrev til Lunde domkirke af 1085 den 21. maj. Da jeg i 1948-49 i otte måneder arbejdede dagligt sammen med Lauritz Weibull i Lund på »Diplomatarium Danicum« 1053-1169, kan jeg nævne, at vi begge var aldeles enige om, at teksten til 1085-brevet var uangribelig, trods Arthur Køchers indlæg. Lauritz skrev indledningerne, således også til gavebrevet, og gjorde det prestige-givende, mens jeg havde ansvaret for »alt på latin i bindet«, som Lis Jacobsen senere formulerede det. Køcher kunne gerne være skudt i baggrunden, hvis blot forf. havde medtaget Kristian Halds indlæg, som der virkelig er »gods i«. ¹⁰ – Atter finder jeg i dr. Breengaards værk grund til at glæde mig over, at han fremhæver meddelelsen i *Passio* om Knuds forsøg på at påvirke folk, så at de »lovede« (*voveret*) og dernæst betalte »førstegrøder eller tiender« (s. 147-48, jævnfør note 92). Det er realistisk at arbejde således med denne kilde, efter at vrængmasken fra den forrige generation af historikere er revet af den. Knuds kongedømme får, idet han leger med ilden, revolutionær karakter (s. 148).

Der fortsættes med Oluf og det på en langt mere spændende måde end i de skematiske fremstillinger hos Arup og Koch. Over for det dobbelte angreb på kirke og konge i overfald og mord stiler gejstligheden mod en kriminalisering af begivenhederne (s. 159). Det blev by-

dende nødvendigt under hungerkatastrofen efter Knuds død. Folket skulle påvirkes til at gøre bod, som allerede Gregor 7. havde forlangt det af danskerne i misvækst-år, i stedet for at de da forfulgte præster og kvinder. Knuds ben blev gravet op og gennemgik en ildprøve. Siden blev de år 1100 flyttet til altret. – Vi er nu fremme ved kong Erik. Unødvendig og uden støtte i kilderne er forf.s antagelse af, at Erik rejste til Jerusalem som udtryk for, at han var blevet pavens vasal (s. 173-75).

Med kong Niels nærmer vi os klimaks. Ufattelig er den jongleren med Roskildekrønikens ord om Niels, som Weibull-syntesens folk har gjort sig skyldig i. *Mansuetus et simplex, minime rector* betyder »jævn og ligefrem, mindst af alt en regent«. Dr. Breengaard står heldigvis på en filologisk forståelse uden at ville liste sine tolkninger ind som bundfalske oversættelser (Arup har oversat *simplex* ved »retsindig«!).¹¹

Fin er igen tolkningen af Nielses frihedsbrev for Knuds kloster i Odense. Med ordet »blanko-check« viser dr. Breengaard hen til det enestående, at frihederne endogså gælder klosterets nyrehvervelser i fremtiden. Han burde dog, netop for sit grundsynspunkts skyld have dvælet ved den sidste sætning. »Den vold, som er påført brødrene, og som kaldes *aftunc*, skal bødes med 6 øre« (altså 3/4 mark). Da jeg havde ansvaret for de latinske tekster m.m. og som den første havde læst *aftunc*, fik jeg en kommentar af Stig Iuul, der var retshistorisk tilsynsførende. Han sagde, at teksten dermed for første gang fik mening. Det sjældne ord tolkede han som lig aftingning,¹² altså afpresning påført brødrene. Det kaldes jo for »vold«. Bestemmelsen er i denne sammenhæng yderst vigtig, da den viser Niels som beskytter for Knudsbrødrene – vel mod voldelige stormænd. Niels kan tumle og bødelægge dem ligesom Knud med sine fredkøbsbøder. Det sætter spørgsmålstegn ved forf.s betegnelse af Niels som »en svag hersker«. Desuden havde han en klog kone til at støtte sig. Men dette sidste synes overhovedet ikke at have forf.s interesse (jævnfør s. 188). Trods forf.s gentagne understregninger af kongemagtens svaghed under Niels (s. 202-03) må jeg spørge, om vore vidnesbyrd er tilstrækkelige til at afgøre dette. På krypten i Lund står med runer indhugget NICHOLAUS. Hvad betyder det? Det er tydet som navn på kryptens bygherre.¹³

I kapitlet om »tronstrid og kongefejde« nås højdepunktet i bogen. Kirkens eksistens står på spil i et vildt bølgende kaos. Krønikens forfatter hævder derfor kongemagten som uangribelig og uantastelig (s. 209). Oprørsretten skal brændemærkes, som allerede Ælnoth havde gjort det (s. 195). Bisperne opfattes realpolitisk rigtigt. De måtte adlyde den, der var militær og politisk herre i deres stift (s. 220). Da ærkebiskop

Asser følger kaosmagterne mod kongedømmet får han det elendigste skudsmål.

I afsnittet »Fra kongefejde til helgenfred« udfolder dr. Breengaards hovedidé sig med styrke. Den blodbestænkede sejrherre i kongefejden Erik Emune lovprises i Lund. Han gør ende på kampene og søger gennem gaverne til Knud Lavards gravkirke at kriminalisere drabet på denne. Det får dynastiske konsekvenser, men disse er ikke det grundliggende (s. 230). Asser træder tilbage i den dunkelhed, kilderne lader ham arbejde i. Han er ikke engang herre over sine lydbisper, et udtryk forf. bruger én gang, hvor han burde have skrevet »medbisper«. Vi færdes jo i den katolske tid, og da må forskerne kende den kanoniske kirkeret. Han er ikke den kirkefyrste, som endnu Aksel E. Christensen i måbende afhængighed af Weibull-syntesen så i ham. Asser kan ikke tillade en tysk biskop at prædike i den danske interesse-sfære, som Rygen var, uden tilladelse fra stormændene (s. 233). Eskil var ikke »kongen af Skåne, den ledende høvding i den tids Danmark«, som Lauritz Weibull udråbte ham til. En stormand skubber ham ind som ærkebisp, og to blodige prinser tager ham efter tur til fange. – Det skal endelig bemærkes, at det er fint iagttaget af dr. Breenggaard, at Eskil ikke kan arbejde under samme tag som Okko (s. 241). I det hele synes Okkos figur mere betydningsfuld, end tidligere kirkehistorikere har ment.

»Mod katastrofen« vover den tanke, at Erik 2. Emune søges hævet til martyr af kirken i Lund (jævnfør s. 237). Afsnittet tegner baggrunden til »den store kongefejde 1146-1157«. Her når vi så frem til sønderdelingen af den store nordiske kirkeprovins med basis i Lund. Den dæmpede profil, som Eskil er tegnet med, gælder også for kong Valdemars første år. Åbenbart rigtige er dr. Breengaards ord om, at »man synes ... ikke at være opmærksom på, at klostre i middelalderlig sammenhæng i hovedsagen havde andre funktioner end at være materielle midler i politiske handler. De blev ikke grundlagt med sækular-politiske motiver, men med den religiøse funktion at hellige den kristne samfunds-organisme. Klostrene havde en samfundsrettet funktion som centre for offentlig forbøn for samfundets trivsel« (s. 269). Ud fra kilderne, såsom Valdemars breve fra hans fem første konge-år kan man ikke andet end nikke bifaldende. Men Arup lærte os begærligt lyttende studenter, som der står i hans Danmarks Historie, at et cistercienser-kloster er at opfatte som et landbrugs-akademi. – Efter kilderne (og dr. Breenggaard) skulle klostrene ved deres forbøn afslå og afværge nogle af de samfundsfarer, der kunne true både konge og kirke (s. 271).

Ringsted-mødet den 25. juni 1170 slutter bogen af og giver forf.

lejlighed til nye hvasse ord mod de allerede faldne kæmper. Herved peger dr. Breengaard hen på, at Lauritz Weibulls og Hal Kochs import af konfrontationen mellem konge og kirke fra striden mellem paverne og de tyske konger eller kejsere som model for Danmark har været uden værdi. Jeg har selv følt noget lignende, da jeg efter tilskyndelse fra Arup tog fat på at søge at udforske kirkekampen i 13. århundrede. Det var ufrugtbart at følge den udenlandske forsknings opfattelse af, at der nu i Danmark begyndte en forsinket investiturstid. Det er de danske kilder, der atter og atter må vises hen til.

De fleste fremstillinger har været orienteret omkring personligheder og idéer, og flere forskere er aldrig kommet fri deraf trods hævdelser af deres radikalitet (s. 320). Til dette vender forf. adskillige gange tilbage. Der bør da gøres opmærksom på, at der er to slags radikalisme blandt historikerne. Arups er den ekstreme, men den moderate var at finde hos flertallet, ledet af Kristian Erslev og Aage Friis. Ekstremisterne sejrede, og følgelig har denne og måske også den næste generation nok at gøre med at retlede efter de skævere, der er slået.

Bogen står for sig selv, ikke blot i nedladende kritik – men først og fremmest i selvstændig tænkning. Der er øvet en indsats for at rydde massevis af falske opfattelser af vejen. Den er øvet efter almindelig historisk metode; men værket henter tillige inspiration fra ånds- eller kirkehistorien. Der er slør i rattet, eller for at sige det traditionelt: fejl har ikke kunnet undgås, men de forekommer mest at være skønhedspletter. Bogen betegner en meget værdifuld tilvækst til vor videnskabelige litteratur på dennes højeste niveau.

1. Carsten Breengaard: *Muren om Israels hus. Regnum og sacerdotium i Danmark 1050-1170*. G.E.C. Gads forlag, København 1982. 341 sider + 24 farveplancher. Kr. 195,20.

Forsvaret for den teologiske doktorgrad ved Københavns universitet den 1. oktober 1982.

2. Niels Skyum-Nielsen, *Saxo som kilde til et par centrale institutioner i samtiden*, København 1975, særlig diskussionen side 187-91.
3. *Necrologium Lundense* utg. av Lauritz Weibull, Lund 1923, s. 18. Nyudgivet med hensyn til *Consuetudines Lundense* af Erik Buus, København 1978, s. 118 § 30. Den nye udgave bruges ikke af Carsten Breengaard. Ej heller bruger han den nye udgave i *Corpus codicum Danicum medii aevi*, vol. I: *Necrologium Lundense* ed. Erik Kroman, Hafniae 1970. Endvidere benytter han heller ikke Danmarks middelalderlige annaler udg. ved Erik Kroman, København 1980.
4. Alfred Otto, *Ærkebiskop Eskil, Kong Knud 2. og Knud Lavard*, Catholica 27. årg. København 1970, s. 119-26, særlig s. 121; Niels Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, København 1971, s. 19 og 87.
5. Se noten i min anmeldelse af Mogens Rathacks disputats om Fuldaforfalskningerne, *Historisk Tidsskrift* Bd. 82, 1982-83, s. 103, note 4.

6. Kvinde og Slave s. 81, Breengaard s. 20 og 50.
7. Diplomatarium Danicum 1. række bind 2 (1053-1169), udg. af Lauritz Weibull og Niels Skyum-Nielsen, København 1963, nr. 69.
8. Kirkehistoriske samlinger 1975, København, s. 5-33.
9. Udsagnet s. 82 »Nordsøimperiets tyngdepunkt lå i England, et forhold der havde gjort Danmark til et politisk tomrum« er ikke rigtigt. Se hertil Knud 1. den Stores brev fra 1020 kommenteret af C. A. Christensen, Roskildekirkens jordegods før år 1200 – Fra skibengods til bispegods, Historisk tidsskrift 80, København 1980, s. 35-36 (på grund af en farlig situation i Danmark var han taget til dette land, hvorfra der truede England en fare. I Danmark har han truffet sådanne forholdsregler, som vil forhindre fjendtligheder derfra, så længe englænderne vil holde sig til ham som konge).
10. Kristian Hald, Knud den Helliges Gavebrev, Acta philologica Scandinavica 21, København 1952. S. 140 påvises, at der er en mulig kilde, en *notitia*, bag gavebrevets opregning af fredkøbsbøderne fra Skore (*In Seuesathum dimidius mansus. quem persoluebat pro pace sua. Scora. Et dimidius mansus in Karlæbiu quem dedit idem Scora regi pro pace sua*).
11. Se Kvinde og Slave s. 37 note 10. – Forf. er yderst skeptisk over for min opfattelse af krønikens skarpe kritik *minime rector* som eventuelt insireret af kvindefjendskab (idet Nielses dronning Margrethe var en fremtrædende politiker, som måske kunne opfattes som dominerende i forhold til sin mand). At sådant kan have mishaget gejstlige, ses af Vitae sanctorum, København 1910, s. 190 linje 15-20). Hvis den anonyme forfatter til Roskildekrøniken tilhørte byens kapitel, hørte han under kategorien »den lede munk« og måtte antages at frygte (eller hade) kvinder.
12. DD (se note 7) nr. 32. I DRB. note 2 står kun »betydning usikker«, idet ordvekslingen mellem Stig Iuul og mig er ukendt.
13. Sydsvenska Dagbladet.